

PAPER DETAILS

TITLE: Eski Malatya Türbeleri

AUTHORS: Bekir ESKICI

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/152310>

ESKİ MALATYA TÜRBELERİ

Bekir ESKİCİ*

Malatya, eski çağlardan beri sahip olduğu coğrafi konumu nedeniyle tarihi şehir kimliği kazanmış önemli bir yerleşim merkezidir¹. Stratejik önemini ortaçağda da koruyan şehir, özellikle Selçuklu ve Osmanlı hakimiyetlerinde hayli imar görmüştür². Ancak, 19. yüzyılın başlarında, halkın şehri terk edip yeni kurdukları bugünkü Malatya iline taşınmaları³, buradaki tarihi eserlerin bakımsızlıktan yıkılmasına hatta bir çoğunun yok olmasına neden olmuştur⁴.

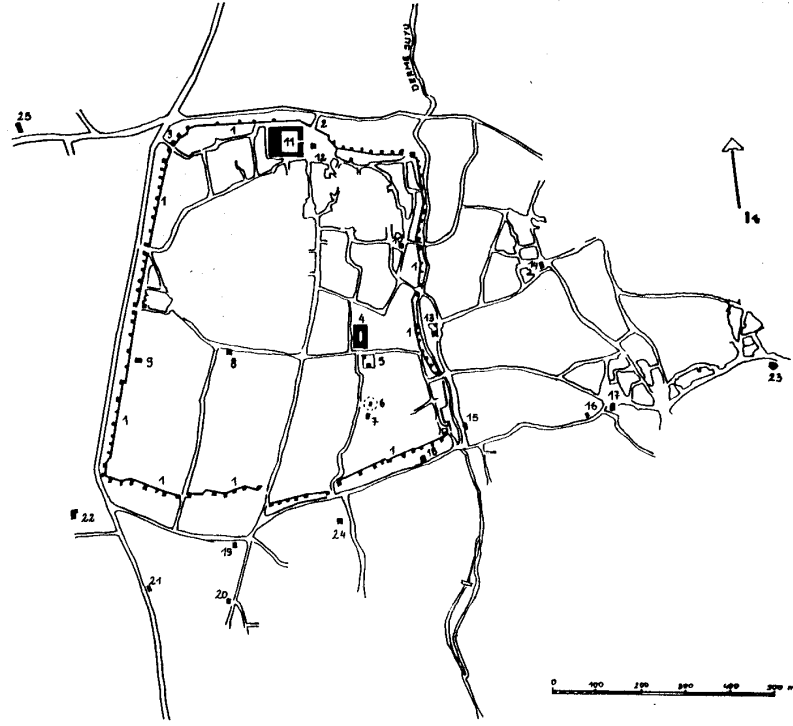
* Dr., Ankara Üniversitesi, Başkent Meslek Yüksekokulu “Restorasyon - Konservasyon Programı”.

¹ Bkz., Besim Darkot, “Malatya”, *İslam Ansiklopedisi*, C.VII, İstanbul, 1988, s. 226.

² Şehirde Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden kalma pek çok yapı ve yapı kalıntısı mevcuttur. Özellikle 13. yüzyıldan kalma Ulu Cami ve 17. yüzyıla ait Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı gibi anıtsal nitelikli yapıların varlığı Selçuklu ve Osmanlı çağlarında şehrin sahip olduğu önemi ortaya koymaktadır. Bu yapılar hakkında bkz., Albert Gabriel, *Voyages Archeologiques Dans La Turquie Orientale*, C.I, Paris, 1940, s. 268 – 275 ; M. Oluş Arık, “Malatya Ulu Camii’nin Asli Planı ve Tarihi Hakkında”, *Vakıflar Dergisi*, 8, Ankara, 1969, s. 141–148; Nejat Göyünç, “Eski Malatya’da Silahtar Mustafa Paşa Hanı”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 1, İstanbul, 1970, s.63–92; Bekir ESKİCİ, *Eski Malatya’daki Türk İslam Eserleri* (Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Ankara, 1993.

³ 1838 yılında Nisip seferi için bölge ordu karargahı burada kurulunca, halkın zaten yaz aylarını geçirdiği Azbuzu’ya (bugünkü Malatya ili) yerleşmesine neden olmuş; böylece tarihi şehir “eski” sıfatını kazanmıştır. Bkz., H. Von Moltke, *Türkiye’deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar* (Çev: H.Örs), Ankara, 1960, s. 259; Besim Darkot, *a.g.m.*, s. 230.

⁴ Bu göçe paralel olarak, bir süre sonra, bazı mimari eserlerin gelirlerinin yeni şehirde inşa ettirilen yapılara bağlandığı bilinmektedir. Bkz., Rafet Yınanç-Mesut Elibüyük, *Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1560)*, Ankara, 1983, s.536’da, 1854 tarihli bir vesikada yıkık durumdaki bir cami ve medresenin gelirlerinin yeni şehirde inşa edilen bir camiye bağlandığı belirtilir.

Şekil.1, ESKİ MALATYA ŞEHİR PLANI

1-Şehir Surları	14-Siddi Zeynep Kümbedi
2-Alacakapı	17-Karahan Camisi
3-Sıbdırıs Kapısı	18-Sütlü Minareli Cami
4-Ulu Cami	19-Kanlı Türbe
5-Şahabiyye-i Kübra Hedresesi	20-Hacı Nefise Hatun Türbesi
6-Hötüm Dede Minaresi	21-Namazgah
7-Üç Kardeşler Türbesi	22-Ahmet Duran Mescidi ve Türbesi
8-Melik Sunullah Camisi	23-Kırklar Mezarlığı İçindeki
9-Zeynel Bey Mescidi	Sekizgen Türbe Kalıntısı
10-Emir Ömer Mescidi	24-Anonim Mezar Hücresi
11-Silahtar Mustafa Paşa	25-Çingene Hanı (Havcut Değil)
Kervansarayı	
12-Alacakapı Mescidi	
13-Ak Minareli Cami	
14-Toptaş Camisi	
15-Yedigözü Çeşmesi	

Şek.1-Eski Malatya şehir planı.

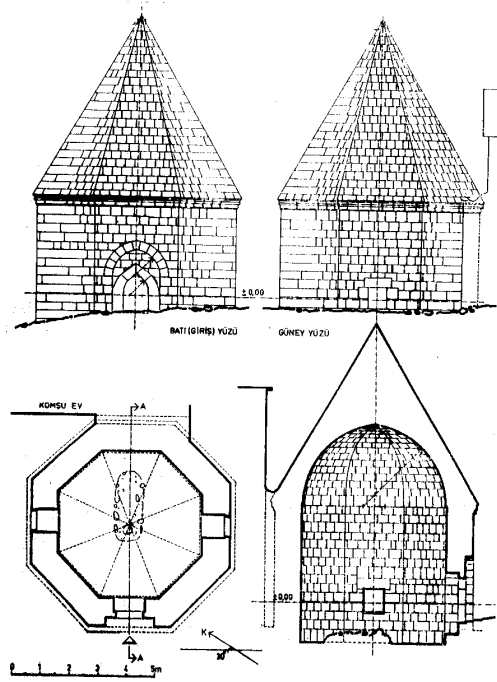
Şehirde bugün ayakta kalabilmiş tarihi yapıların önemli bir kısmını türbeler oluşturmaktadır. 1991-1993 yıllarında burada yaptığımız incelemelerde, kısmen ya da tamamen ayakta olan beş türbe yapısı, iki de üst yapıları yıkılmış mezar yapı kalıntısı

Eski Malatya Türbeleri

tesbit edilmiştir⁵ (Şek. 1). Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait bu türbeler, Siddi Zeynep Kümbeti hariç, bilimsel nitelikli hiç bir yayında tanıtılmamışlardır.

1- SİDDİ ZEYNEP KÜMBETİ

Şehir surlarının dışında, Karahan Mahallesi'nde yer alır. Şehir planında no:16 ile gösterilmiştir.

Şek. 2- Siddi Zeynep Kümbeti (O. C. Tuncer'den).

Kümbet, sekizgen prizmal gövdeli içten ve dıştan sekizgen pramidal külahla örtülüdür (Şekil: 2, Res. 1). Doğu tarafı bir eve bitişiktir. Gövde giriş seviyesine kadar toprak zeminin altındadır. Kümbedin genel görüntüsü alt katın (kriptanın) varlığına işaret etmiyor.

⁵ Bunların dışında şehir merkezinde Melik Sunullah Camii ve Türbesi olarak bilinen yapıya bitişik bir türbe daha vardır. Ancak son zamanlarda yapılan onarımlarla tamamen yenilenmiş ve özelliğini kaybetmiştir. Bu nedenle söz konusu türbeyi incelemeye değer bulmadık.

Yapıda inşa malzemesi olarak tamamen düzgün kesme taş kullanılmıştır.

Yapının kuzey ve güney yönlerine bakan kenarları ortasına karşılıklı küçük birer dikdörtgen pencere açılmıştır. İç mekan sadece bu iki pencere ile aydınlanır.

Gövde ile külah arasında, dışa doğru hafif kademelenerek çıkıntı teşkil eden dışbükey kavisli iki sıra saçak silmesi dolandır.

Giriş kapısı batı kenarı ortasındadır. Sivri kemerli sağır bir niş içine alınmış olan kapı açıklığı kaş kemerlidir (Res. 2). Kapıdan iç mekana üç basamaklı merdivenle inilir. İç mekanda gövdenin sekizgen yapısı üstte pramidal külahla dönüşür. İçeride son zamanlarda betonla yenilenmiş basit bir mezar mevcuttur. Üzerinde herhangi bir işaret yoktur. Yapı içten ve dıştan sade olup, süsleme unsuruna rastlanmaz.

Yapının kitabesi yoktur. Halk arasında türbenin adını aldığı Siddi Zeynep'in kendisi ve yaşadığı dönem hakkında herhangi bir bilgi elde edilememiştir. Kümbetin 1965 yılında halkın yardımıyla esaslı bir onarım gördüğü biliniyor⁶. Bu onarımla, yapının orijinal bünyesinde ne denli bir değişiklik meydana geldiğini belirlemek güçtür.

Kümbet, bazı mahalli nitelikli yayınlarda Selçuklu eseri olarak geçmektedir⁷. O. C. Tuncer, yapıyı önce, tek katlı oluşu ve sade mimari görüntüsü ile 14. yüzyılın ikinci çeyreğine maletmekte; hemen ardından da isim benzerliği nedeni ile, bölgede bir süre hüküm süren Dulkadiroğulları'nın 1467'de ölen ve mezarı Edirne'de bulunan Fatih'in eşi Sittü Hatun'un anısına bu türbeyi yaptırmış olabileceklerini belirterek 1467 civarına tarihlendirmektedir⁸. Siddi Zeynep ile Sittü Hatun'un aynı kişiler olduğunu gösteren bir bilgi veya kayıt olmadığına göre bunun pek gerçekçi bir yaklaşım olduğu söylenemez. Ayrıca, Eski Malatya'daki namazgah mihrabında yer alan 1473 tarihli kitabeden de anlaşılacağı üzere, o tarihlerde şehrin Memlük egemenliğinde olduğu bilinmektedir⁹. Bilindiği gibi, Anadolu'da sekizgen prizmal gövdeli ve pramidal külahlı türbe biçimi, 12. yüzyılın ortalarından itibaren çok benimsenip, Niğde Hüdavent Hatun Türbesi (1312)

⁶ Bkz., Bedreddin Efendigil, *Her Yönü İle Yeşil Malatya*, Ankara, 1966, s. 31; Hüseyin Çolak, *Malatya*, Malatya, 1967, s. 55.

⁷ Bkz., Bedreddin Efendigil, *a.g.e.*, s. 31; Mevlüt Oğuz., *Malatya Tarihi*, İstanbul, 1985, s. 121.

⁸ Bkz., O. Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri, 3, Beylikler ve Osmanlı Dönemi*, Ankara (Tarihsiz), s. 121-122.

⁹ Namazgah mihrabındaki 1473 tarihli kitabe Mısır Memlükleri'nden Seyfeddin Kayıtbay adına düzenlenmiştir. Bkz., Zeki Oral, *Malatya Kitabeleri ve Tarihi*, III. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 15-20 Kasım 1943), Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara, 1948, s. 434 - 439 (s. 436).

gibi bazı 14. yüzyıl örneklerinde de uygulanmıştır¹⁰. Sitti Zeynep Kümbesinde, gövde giriş seviyesine kadar toprak altında kaldığı için kesin olarak söylenemese de alt katın (kripta) varlığına işaret eden bir delil yoktur. Erken dönem Anadolu Türbe mimarisinde kripta kuruluşları genellikle görülse de, Divriği Sitte Melik Kümbedi (1193)¹¹, Divriği Emir Kamerüddin Kümbedi (1196)¹², Niksar Kulak Kümbedi (12 yüzyılın ikinci yarısı)¹³ ve Kayseri Alaca Kümbed (13. yüzyılın sonları)¹⁴ gibi kriptası olmayan erken örneklerle de karşılaşılabilir. Kapı açıklığı kemerinin "flamboyan"a kaçan biçimi,"neo-gotik" gibi bir geç devir modasını aklı getiriyor ise de, son derece sade ve ağırbaşlı bir üslubla klasik sivri külahlı Selçuklu kümbedi formunun oluşturulması, bu ihtimali zayıflatıyor. Kümbetin bu klasik görüntüsüyle 13. yüzyılda yapılmış olduğu kabul edilebilir.

2- ÜÇ KARDEŞLER TÜRBESİ

Şehir surlarının içinde, Ulu Cami'nin güneyindeki Hötüm Dede Minaresinin hemen yanındadır. Şehir planında no: 7 ile gösterilmiştir. İçinde üç mezar olduğu için halk arasında bu isimle anılmaktadır.

Türbe, kuzey güney doğrultuda dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülü bir kuruluşa sahiptir (Şek. 3, Res. 3). Dıştan düz toprak damla örtülüdür.

İnşa malzemesi olarak, cephelerde ve tonozda düzenli sıralar oluşturan moloz taş, kapı lento ve söveleri ile köşelerde düzgün kesme taş kullanılmıştır.

Türbeye güney cephesinin doğu ucunda yer alan düz lentolu kapı ile girilir. Batı cephede, pencere olduğu anlaşılan dikdörtgen açıklık sonradan moloz örgüyle kapatılmıştır. Türbenin içinde basit üç mezar bulunur. Yapıda herhangi bir süsleme unsuruna yer verilmemiştir.

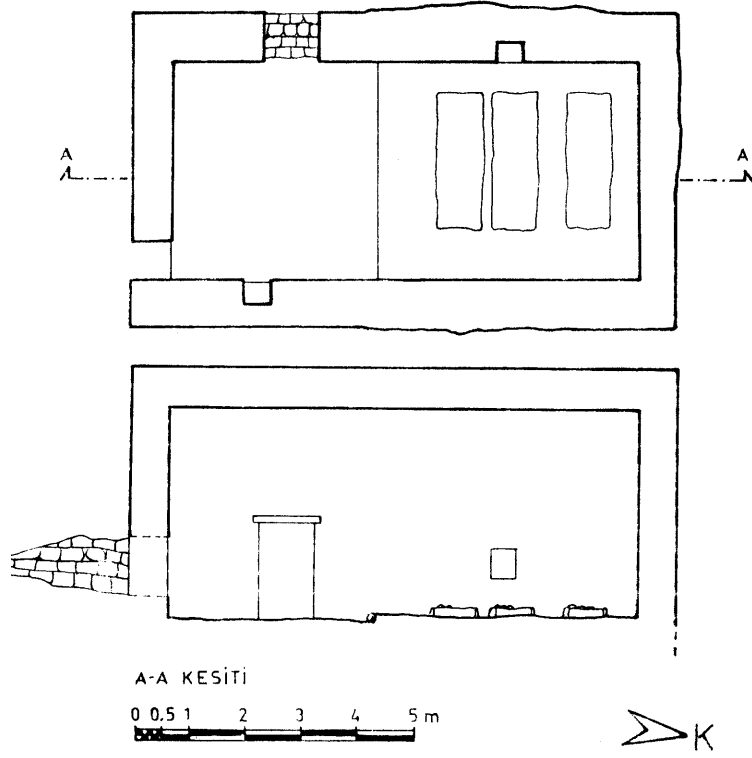
¹⁰ Bu konuda bkz., M.Oluş Arık, "Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", *Anatolia*, XI, Ankara, 1969, s. 57 - 119; Hakkı Önkol, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara, 1996, s. 459.

¹¹ Bkz., O.Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri, 1, Selçuklu Dönemi*, Ankara, 1986, s. 227-229;; Hakkı Önkol, *a.g.e.*, s. 37 - 42.

¹² Bkz., O.Cezmi Tuncer, *a.g.e.*, (1986), s. 224-225; Hakkı Önkol, *a.g.e.*, s. 37-46.

¹³ Bkz., O.Cezmi Tuncer, *a.g.e.*, (1986), s. 238 - 240; Hakkı Önkol, *a.g.e.*, s. 27-29.

¹⁴ Bkz., O.Cezmi Tuncer, *a.g.e.*(Tarihsiz), s. 42 - 45; Hakkı Önkol, *a.g.e.*, s. 291-293.

Şek. 3- Üçkardeşler Türbesi (D. T. C. F. Sanat Tarihi Bölümü Arşivi'nden).

Türbenin kitabesi yoktur. Ayrıca sade görünümü ile tarihlendirmeye ışık tutacak yeterli veriye de sahip değildir. Yanındaki 13.yüzyılın ortalarına ait tuğla gövdeli Hötüm Dede Minaresiyle¹⁵ bir bağlantısı tam olarak tesbit edilememektedir. Türbe, tek başına veya bugün mevcut olmayan başka yapı kuruluşlarıyla birlikte inşa edilmiş olabilir. Gerek plan, gerekse inşa tarzı bakımından, sade görüntüsüyle aynı sit alanındaki *Zeynel Bey Mescidi*'ne (muhtemelen 13. yüzyılın başları) çok benzemektedir¹⁶. Bu plan şekli, Anadolu türbe mimarisinde, eyvan türbeler dışında pek kullanılan bir tarz değildir¹⁷. İçindeki mezarlar da oldukça basittir.

¹⁵ Minare için bkz. Ömür Bakırer, *Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı*, C. 1 - 2, Ankara, 1981, C. 1, s. 341.

¹⁶ Mescid için bkz. Bekir Eskici, *a.g.tez*, s. 54-55.

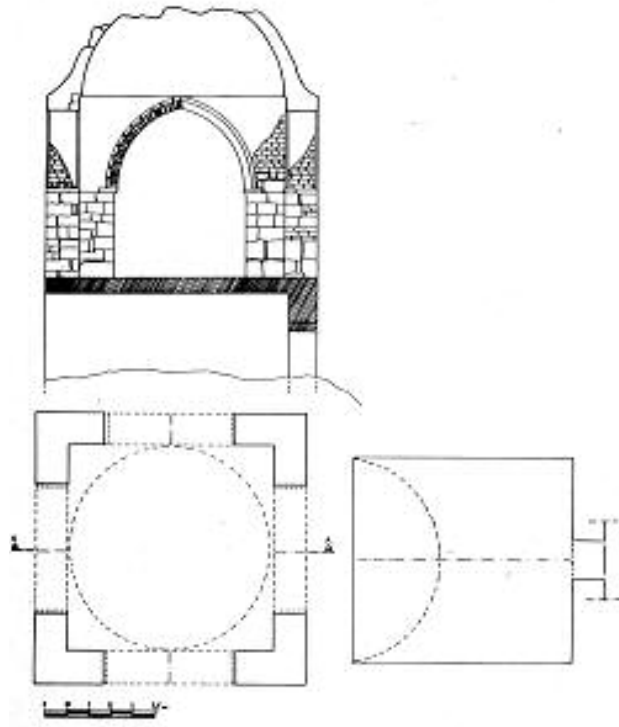
¹⁷ Yaptığımız araştırmalarda eyvan türbeler dışında, dikdörtgen planlı ve beşik tonozla örtülü benzer bir türbe örneği tesbit edemedik. Türbe dört tarafının kapalı olmasıyla önleri açık eyvan

Eski Malatya Türbeleri

Yanındaki minare ile aynı yapı kuruluşuna ait bir unsur olma ihtimali ve inşa tarzı da dikkate alınarak 13.yüzyılda yapıldığı düşünülebilir. Bununla beraber, harabe sit alanları üzerinde son devirlerde meydana gelen yerleşmelerde genellikle görüldüğü üzere, burada da mevcut malzemeden (surlara veya başka yapı kuruluşlarına ait) devşirilerek ve mevcut eski yapı tarzı taklit edilerek geç devirlerde inşa edilmiş bir türbe de söz konusu olabilir.

3- KANLI TÜRBE

Yapı, şehir surlarının dışında, Meydanbaşı Mahallesi'ndeki eski mezarlığın içindedir. Şehir planında no: 19 ile gösterilmiştir.

Şek. 4- Kanlı Türbe.

türbelerden ayrılır. Eyvan Türbeler hakkında bkz. M.Oluş Arık, *a.g.m.*, s.88-90; Hakkı Önkal, *a.g.e.* (1996), s.305-342.

Bakımsız ve kısmen tahrip olmuş durumdadır.

Türbe, asıl mezar hücresi (kripta) ve gövde kısmından oluşan iki katlı kuruluşa sahiptir (Şek. 4, Res. 4). Gövde kare planlı kübbeli baldaken tarzındadır. Pandantifli kubbe köşelerde iri L planlı ayaklara ve bu ayakları birbirine bağlayan sağır sivri kemerler üzerine oturur. Kubbe büyük ölçüde yıkılmıştır. Dışta bir kasnak kuruluğu olduğunu gösteren iz yoktur.

Asıl mezar hücresi kare planlı ve beşik tonozla örtülüdür. Gövdeden dışa herhangi bir çıkıntı yapmaz. Buraya kuzey duvarı ortasına yerleştirilen düz lentolu kapı açıklığı ile girilir. İçi bugün tonoz seviyesine kadar toprakla doludur.

Türbede inşa malzemesi olarak kesme taş ve tuğla kullanılmıştır. Asıl mezar hücresi taş; kubbe, kubbeye geçiş ve kemerler tuğladır. Ayaklarda ise oturtmalıktan itibaren yükselen üç sıra taş örgü, üstte üç sıra tuğla bir sıra taş olmak üzere almalı düzene dönüşmektedir. Taş ve tuğla sıraları yamaşık derzli olup, temiz bir işçilik gösterir.

Türbenin tarihini veren kitabe veya belge yoktur. Bazı mahalli nitelikli yayınlarda, asıl mezar hücresinin güney duvarında okunamayacak kadar bozuk olan bir kitabeden söz edilmekte ise de¹⁸, bunu göremedik. Aynı yayınlarda türbeden Selçuklu eseri olarak söz edilmektedir.

Bilindiği gibi, Anadolu Selçuklu döneminde rastlanmayan yanları açık baldaken tarzındaki türbeler, 14.yüzyıldan itibaren yeni bir tip olarak ortaya çıkmakta; Beylikler ve Osmanlı mimarisinde benimsenerek değişik varyasyonlarla 19. yüzyıla kadar uygulandığı görülmektedir¹⁹. Yapıda görülen taş ve tuğla almalı duvar tekniği de dikkate alınırsa, türbenin bir Osmanlı eseri olduğu açıktır. H. Acun, herhangi bir gerekçe olmaksızın, Türbeyi 14. yüzyılın başlarına ait bu tarzdaki türbe örnekleri içinde göstermektedir²⁰. A. Kılıcı, Önceleri türbe civarındaki bir mezarlıkta iken 1983 yılında Belediye işçileri tarafından Malatya Müzesi'ne getirilen M.1393 tarihli bir çocuk sandukasının bu türbeye ait olması halinde türbenin 14. yüzyıl sonlarında yapılmış olabileceğini; aksi taktirde 15. yüzyıla tarihlendirmek gerektiğini belirtir²¹. Söz konusu

¹⁸ Bkz., Mevlüt Oğuz, *a.g.e.*, 1985, s.121; H. Çolak, *a.g.e.*, s.55; Bedreddin Efendigil, *a.g.e.*, s. 31.

¹⁹ Bkz., M. Oluş Arık, *a.g.m.*, s.90; Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara, 1992, s. 211-212; Ayrıca bkz. Ali Kılıcı, *Türkiye'deki 14 .ve 15. Yüzyıllara Ait Baldaken Tarzı Denen Türbeler* (A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi/ Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 1992, s. 37.

²⁰ Bkz., Hakkı Acun, "Yozgat Yöresinden İki Plan Türünde Dört Türbe Örneği", *Bedreddin Cömert'e Armağan*, Ankara, 1980, s. 409-424 (s.412).

²¹ Bkz., Ali Kılıcı, *a.g. tez.*, s, 83.

Eski Malatya Türbeleri

sandukanın türbeye ait olma ihtimali uzaktır. Üstelik o tarihlerde Memlûk idaresinde²² olan Eski Malatya’da böyle Osmanlı üslubunda bir yapı inşa edilmiş olabileceğini düşünmek pek gerçekçi sayılmaz.

Malatya, 1399’dan 1401’e kadar, kısa bir süre Yıldırım Bayezid kumandasıyla Osmanlı hakimiyetinde bulunmuş olmakla birlikte, şehir kesin olarak Osmanlı topraklarına 1516 yılında katılmıştır²³. Türbede görülen taş ve tuğla almaşık duvar örgüsü çok titiz ve düzgün bir işçilik ortaya koymaktadır. Böyle bir görünüm Batı, özellikle Marmara bölgesi eserlerinde 14.yüzyılda ortaya çıkmakla birlikte²⁴; bu üslubu buraya taşıyabilecek tek varlık olan Osmanlılar’ın Yıldırım Bayezid zamanında kısa bir süre için bu yöreye hakim olmuş bulunmaları, bölgenin alışkanlıklarına oldukça yabancı olan bu tarzın hemen o sıralarda benimsenip tutunması pek büyük bir ihtimal sayılmaz. Buna karşılık, bu üslupta ve bu güzellikte uygulamaların çeşitli yapılarda Sinan çağında bile görüldüğünü düşünürsek; bu yapının Osmanlı hakimiyeti bölgeye kesin yerleştikten sonra; yani 1516’ dan itibaren yapılmış olduğunu kabul etmek daha gerçekçi olur.

Klasik tarzdaki alt kat (kripta) kuruluşu, türbenin her ne kadar daha erken tarihlere ait olabileceği ihtimalini düşündürse de²⁵, yukarıda sözü edilen gerekçelerle 16. yüzyıl yapısı olduğunu kabul ediyoruz.

4- HACI NEFİSE HATUN TÜRBEŞİ

Şehir surlarının dışında, Meydanbaşı Mahallesinde, Kanlı Türbenin yaklaşık 150 - 200 metre kadar güneyinde şahsa ait bir bahçe içindedir. Şehir planında no: 20 ile gösterilmiştir.

²² Eski Malatya’da Melik Sunullah Camisi olarak bilinen yapının minare kaidesindeki 1393 tarihli kitabede Memlûk Sultanı “el Melik al Zahir Berkuk” ismi geçmekte ve bu da şehrin o tarihlerde Memlûk idaresinde olduğunu göstermektedir. Bkz. M. Zeki Oral, *a.g.m.*, s. 437. Ayrıca bkz., İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I (2. baskı), Ankara, 1961, s. 390.

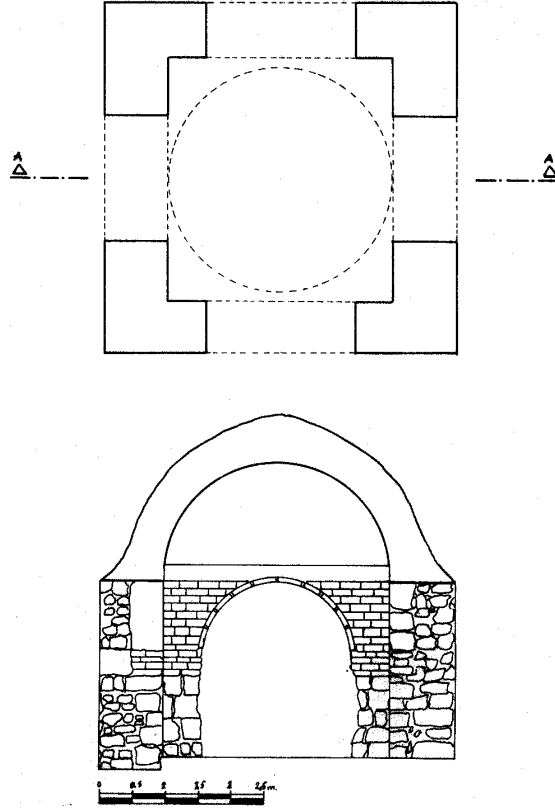
²³ Bkz., İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 290 - 304; E. Honingman, “Malatya”, *İslam Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul, 1988, s.232 - 239 (s.239); Ekrem Yalçınkaya, *a.g.e.*, s. 64; M.Zeki Oral, *a.g.m.*, s. 435.

²⁴ Bu konuda bkz., Afife Batur, “Osmanlı Camilerinde Almaşık Duvar Üzerine”, *Anadolu Sanatı Araştırmaları*, 2, İstanbul, 1970, s. 135 - 210.

²⁵ Anadolu Türbe mimarisinde alt kat kuruluşunu oluşturan kripta bölümlerinin, 1491 tarihli Ahlat Emir Bayındır Türbesi’nde olduğu gibi, 15. yüzyıl sonlarına kadar uygulandığı biliniyor. Bkz. Ali Kılıcı, *a.g. tez*, s. 118.

Osmanlı döneminde , kripta bölümleri 14. ve 15. yüzyıllara ait bazı türbelerde görülmekle birlikte sonraki devirlerde pek rağbet görmediği anlaşıyor. Bkz., Hakkı Önkal, *a.g.e.* (1992), s. 7 - 8.

Bekir Eskici

Şek.5- Hacı

Hatun Türbesi.

Nefise

Bakımsız ve kısmen tahrib olmuş durumdadır. Kaplama taşları bütünüyle sökülüştür.

Türbe, dört tarafı açık , kare planlı baldaken tarzındadır. Üstü pandatifli kubbe ile örtülüdür (Şek. 5, Res.:5). Kubbe köşelerde L planlı ayaklara ve bu ayaklar arasındaki yarım daire kemerlere oturur. Görülebildiği kadarıyla asıl mezar hücresi yoktur.

Türbede inşa malzemesi olarak kubbe ve pandantifler ile kemerlerin iç yüzeylerinde tuğla; diğer kısımlarda düzgün kesme taş kullanılmıştır. Ayakların dış yüzeylerindeki taş kaplamalar tamamen sökülüş olup sadece moloz dolgu kalmıştır. Gövdeye zemin teşkil eden oturtmalık kısmının kesme taş kaplamaları kısmen sağlamdır. Kubbe tuğlaların yatay istif düzeninde sıralanmasıyla örülmüştür. Tuğla

Eski Malatya Türbeleri

kısımların daha önce kalın bir harç tabakasıyla sıvandığı mevcut kalıntılardan anlaşılmaktadır. Kubbede yer yer çöküntüler görülmektedir.

Türbenin içinde basit bir mezar mevcuttur. Ayrıca, buraya çevreden getirilmiş olan birkaç kırık mezar taşı bulunur.

İçindeki mezarın şahide taşı üzerinde, türbenin ismini aldığı Emir Sührab bin Şeyh Hasan Bey'in kızı Hacı Nefise Hatun ismi geçmektedir (Res. 6). Tarih belirtilmemiştir. Hacı Nefise Hatun ve yaşadığı dönem hakkında bilgi elde edilememiştir. Aynı şehir öreninde ayakta kalabilmiş bazı tarihi yapılardan ikisinin (diğeri Kanlı Türbe), birbirine benzer üslupta birer türbe yapısı olmaları bunların aynı veya yakın zamanlarda yapılmış olabileceğini düşündürüyor. Ancak, inşaat tekniği, yarım daire kemer formu, içindeki basit mezar kuruluğu ve şahide taşındaki basit yazı stili bakımından daha çok geç dönem (muhtemelen 18. yüzyıl) eseri olduğu izlenimi vermektedir.

Şahide taşı üzerindeki kitabenin okunuđu²⁶:

1-Ya Gaffâr

2-İntakaltii ilâ rahmetillâhi

3-ta'âlâ el-merhûmetû'l-mağ

4-fûreti el-hâciyyet Nefise Hatun binti

5-Emir Sûhrâb bin Şeyh

6-Hasan Bey Sâhib-i

7-Gûristan (?) rûhiyçûn el-fâtih

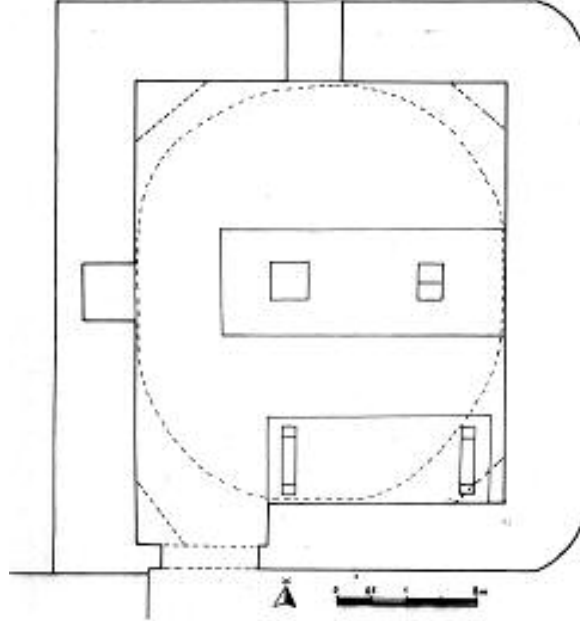
5- AHMED DURAN TÛRBESİ

Şehir surlarının dışında, Eski Malatya'dan Yeni Malatya'ya giden yolun 100 metre kadar batısındadır. Şehir planında no: 22 ile gösterilmiştir.

²⁶ Kitabeyi okuyan Ali Kılıcı'ya teşekkür ederim.

Bekir Eskici

Türbe aynı adla anılan mescidin batı duvarının kuzey ucuna bitişiktir.

Şek.6- Ahmet Duran Türbesi.

Türbe kare planlı ve basık kubbe ile örtülü basit bir yapıdır (Şek. 6, Res. 7). Son zamanlarda kubbesi dıştan betonlanmış, duvarlar kalın bir sıva tabakasıyla sıvanmıştır. Kuzey duvarı ortasında, küçük dikdörtgen bir pencere açıklığı mevcuttur.

İç mekana güney duvarının batı ucunda yer alan basık kemerli bir kapı ile girilir. Kapının kemer ve söveleri mermerdir. Türbeyi örten basık kubbe doğrudan duvarlar üzerine oturur. Batı duvarı ortasına kareye yakın dikdörtgen küçük bir niş açılmıştır.

İçeride iki taş sanduka vardır. Girişin hemen sağında, duvara bitişik olan sanduka zemine yakın yüksekliktedir ve üzerinde hiç bir işaret yoktur. Ortadaki büyük ve daha yüksek olup iki ucunda birer şahide bulunur. Bunlardan batı uçtaki şahide kavukludur ve mezar kitabesini taşır (Res. 8). Türbenin içindeki kavuklu şahide taşı üzerinde beş satırlık mezar kitabesi mevcuttur. Üzeri kireç tabakası ile sıvalı olduğu için yazılar tam olarak okunamamaktadır. Ancak, yazının altında H. 1221 / M. 1806 tarihi

Eski Malatya Türbeleri

seçilebilmektedir. Bitişindeki mescid üzerinde yer alan kitabede de M. 1793 tarihi görülmektedir²⁷. Bu nedenle türbe bu tarihler arasında yapılmış olmalıdır.

6- ANONİM (SEKİZGEN) TÜRBE KALINTISI

Kırklar mezarlığının içinde yer alır. Şehir planında no: 23 ile gösterilmiştir.

Bugün sadece temel izleri görülebilmektedir (Res. 9). Türbe yapısının görülebilen temel kalıntılarından sekizgen planlı olduğu anlaşıyor. Malzemesi düzgün kesme taştır. Türbenin üst yapısı ve tarihi hakkında bilgi yoktur.

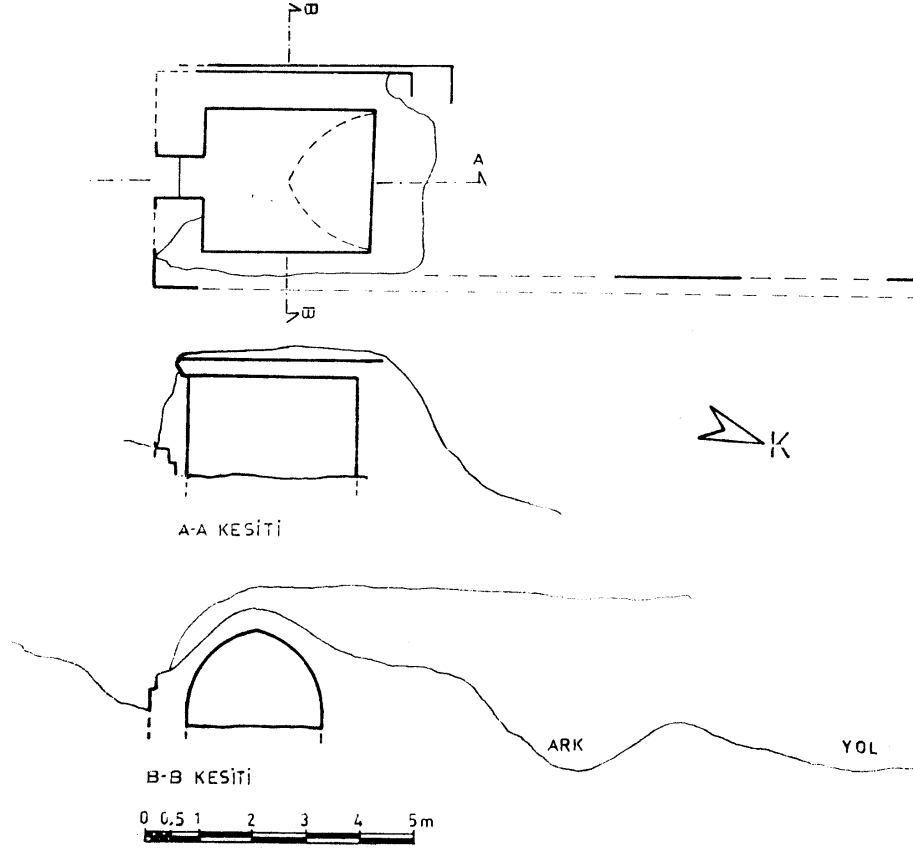
7- ANONİM MEZAR HÜCRESİ (KRİPTA)

Meydanbaşı Mahallesi'nde, eski bir mezarlığın içindedir. Şehir planında no: 24 ile gösterilmiştir.

Üst yapısı tamamen yıkılmıştır. Mezar hücresi kare planlı ve sivri beşik tonoz örtülüdür (Şek. 7, Res. 10). Hücrenin güney yönünde giriş kapısı yer alır. İçinde bugün mezar yoktur. İnşasında kesme taş kullanılmıştır. Türbenin üst yapısı hakkında ileri sürülebilecek yeterli veri mevcut değildir. Ancak, Fransız Konsolosu F. Grenard, 20. yüzyıl başlarında Eski Malatya'da yaptığı incelemeleri sırasında, Ulu Caminin yaklaşık 1 km. kadar güneyinde bulunan bir türbeden söz eder²⁸. Türbe üzerinde Keykavus ismini taşıyan H.610/M.1213 tarihli kırık bir kitabe tesbit etmiştir. Fakat hakkında başka bilgi vermemektedir. Söz konusu mezar hücresi Ulu Cami' nin yaklaşık 600 - 700 m. kadar güneyindedir. Zaten Grenard yaklaşık olarak bir mesafe verdiği göre, bunun aynı türbe olma ihtimali yüksektir ki, bu da Eski Malatya'da tesbit edebildiğimiz en erken tarihli yapı kalıntısını oluşturmaktadır.

²⁷ Aynı isimle anılan bitişindeki mescidin giriş duvarı üzerindeki H. 1208 / M. 1793 tarihli kitabede Diyarbakır Valisi Yusuf Ziya Paşa'nın oğlu Muhammed Sabit Bek İsmi geçmektedir. Bkz., Bekir Eskici, *a.g.tez*, s. 89.

²⁸ Bkz., F.Grenard, "Note Sur Les Monuments Du Moyen Age De Malatia, Divrighi, Sivas, Darende, Amasia Et Tokat", *Journal Asiatique, Serie, 9, XVII, 1901, s. 549-558 (s.551).*

Şek.7- Anonim Mezar Hücresi (D.T.C.F. Sanat Tarihi Bölümü Arşivinden)

DEĞERLENDİRME

Eski Malatya'da bugün mevcut olan türbeler birkaç plan tipinde karşımıza çıkar. Muhtemelen Selçuklu dönemine ait Siddi Zeynep Kümbeti, sekizgen prizmal gövdeli piramidal külahlı görüntüsüyle, Anadolu'da özellikle 12. ve 13. yüzyıllarda klasikleşen bu türbe tipinin sade bir örneğini temsil etmektedir. Kırklar Mezarlığı içindeki Anonim (Sekizgen) Türbe kalıntısının da aynı türden olduğu söylenebilir. 12. yüzyılın

Eski Malatya Türbeleri

sonlarından Divriği Sitte Melik ve Aksaray Bekar Rüyündeki Anonim Türbe²⁹, 13. yüzyılın ikinci yarısından Mazgirt Elti Hatun Türbesi³⁰ gibi sayılarını çoğaltabileceğimiz bazı türbeler benzer türden örnekler olarak verilebilir. Fakat bu örneklerde çoğunlukla görülen asıl mezar hücresi (kripta) Siddi Zeynep Kümbetinde yoktur.

Muhtemelen 13. yüzyıla veya son devirlere ait Üç Kardeşler Türbesi ise, dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülü sade görüntüsüyle, Anadolu'da eyvan türbeler dışında pek örneğine rastlamadığımız bir türbe yapısı olarak dikkati çekmektedir.

Eski Malatya'daki diğer türbeler Osmanlı döneminden kalmadır. Bunlardan muhtemelen 16 .yüzyıla ait Kanlı Türbe ve daha geç döneme ait Hacı Nefise Hatun Türbesi kare planlı kubbeli baldaken tarzındaki kuruluşlarıyla üçüncü bir tip oluştururlar. Her ikisinde de kubbe köşelerdeki L planlı iri ayaklara oturur. Kanlı Türbe diğerinden farklı olarak kare planlı, beşik tonozlu kriptaya sahiptir. Bilindiği gibi; kare planlı kübik gövdeli baldaken türbeler, Anadolu'da 14. yüzyıl ortalarından itibaren görülmeye başlayan ve Osmanlı dönemi boyunca değişik varyasyonlarla sıkça uygulanan bir türbe tipidir. 14. yüzyıldan İznik Saru Saltuk Türbesi³¹, 15.yüzyıldan Bursa Ebe Hanım Türbesi³², 16.yüzyıldan İstanbul (Eyüp) Mahmut Ağa Türbesi³³, 18. yüzyıldan Darende Mehmet Paşa Türbesi³⁴, bu tipin Osmanlı döneminde geniş zaman ve coğrafi dağılımını gösteren örneklerinden bazılarıdır.

Ancak Kanlı Türbe, daha önce de belirtildiği gibi, özellikle baldeken türbelerde pek görülmeyen klasik tarzdaki alt kat (kripta) kuruluşu ile dikkati çekmektedir.

1806 tarihli Ahmed Duran Türbesi ise, kare planlı ve betonla yenilenmiş basık kubbe örtüsü ile özelliksiz basit bir geç dönem yapısıdır.

Eski Malatya'da yer alan türbeler içinde inşaat tekniği ve duvar örgüsü bakımından en ilgi çekici olanı kuşkusuz Kanlı Türbedir. Kare baldaken tarzındaki türbenin kubbeyi taşıyan L planlı ayaklarında, bir sıra taş üç sıra tuğla nöbetleşe olarak sıralanmıştır. Taş ve tuğla sıraları düzenli, temiz bir işçilik gösterir. Anadolu Türk mimarisinde taş ve tuğla malzemenin nöbetleşe olarak birlikte kullanımı Erken Osmanlı döneminde 14.yüzyıldan itibaren başlayıp 18.yüzyıla kadar devam eden bir gelişim

²⁹ Bkz., M. Oluş Arık, *a.g.m.*, s.67-68; Hakkı Önkol, *a.g.e.*(1996), s. 37 - 42.

³⁰ Bkz., Hakkı Önkol, *a.g.e.* (1996), s. 111-114.

³¹ Bkz., Oktay Aslanapa, *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı*, 1977; Ali Kılıcı, *a.g.tez.*, s.135. 37.

³² Bkz., Hakkı Önkol, *a.g.e.*(1992), s. 84.

³³ Bkz., Yıldız Demiriz, *Eyüp'de Türbeler*, Ankara, 1989, s. 54

³⁴ Bkz., Ali Kılıcı, *a.g.tez.*, s. 38.

göstermektedir³⁵. Bu örgü sisteminin Osmanlı mimarisine yansıması, Anadolu'daki Roma ve Bizans gibi yerli kültürlerin etkilerine bağlanır³⁶. Buna bağlı olarak söz konusu uygulamalar özellikle Marmara ve Batı Anadolu bölgelerinde bazen de Orta Anadolu'da yoğunluk kazanır. Malatya Kanlı Türbede görülen bir sıra taş üç sıra tuğla düzeni, Osmanlı dönemi almaşık duvar tekniği içinde, İznik Hacı Özbek (1333) ve Bursa Orhan Camisi (1340) gibi 14.yüzyıl erken örneklerinden itibaren sürekli uygulanan; İstanbul Sinan Paşa (1555) ve Şemsi Paşa (1580) camileri gibi Sinan çağı örneklerinde de devam ettirilen bir uygulamadır³⁷. Fakat, erken örneklerde düşey derz aralarına genellikle dikine tuğlalar yerleştirilmesine karşılık; özellikle klasik çağ örneklerinde, Malatya Kanlı Türbede olduğu gibi, yanaşık derzli taş ve tuğla sıralarıyla daha düzgün ve daha olgun bir işçilik görülmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu uygulamalar daha çok Marmara, Batı ve İç Anadolu bölgelerinde gelişimini sürdürmüştür. Bu bakımdan Malatya Kanlı Türbe, Doğu Anadolu'ya yabancı kalan taş-tuğla almaşık duvar örgü sisteminin bölgedeki bilinen tek temsilcisi olarak önem kazanmaktadır.

³⁵ Bkz., Afife Batur, *a.g.m.*, s. 135–217.

³⁶ Bkz., Afife Batur, *a.g.m.*, s. 191.

³⁷ Bkz., Afife Batur, *a.g.m.*, s. 135